

TEFSİR KAYNAĞI OLARAK BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMÎ'U'S-SAHÎH'İ, Dr. Burhan SÜMERTAŞ, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2015.

Değerlendiren: Mustafa Yasin AKBAŞ*

Buhârî, hadis tarihinin en önemli eserlerinden olan *el-Câmi'u's-Sahîh*'inde çoğunlukla merfu rivayetleri bir araya getirerek tasnif etmiştir. Buhârî'nin eseri, telif edildiği dönemden yaklaşık bir asır sonra büyük bir üne kavuşmuş ve hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Kemal Sandıkçı'nın 1991 yılında yayımladığı *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar* isimli çalışmasında tespit ettiği üzere, eser hakkında 391 müellif tarafından 498 çalışma telif edilmiştir. Sandıkçı'nın çalışmasından sonra Buhârî'nin eseri hakkında birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Burhan Sümertaş, Buhârî'nin *Sahîh*'i hakkında yaptığı çalışmayla bu halkaya dâhil olmuştur.

Sümertaş, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini bir tefsir kaynağı, müellifini de bir müfessir gibi görerek tefsir ilminin kriterleri içerisinde eseri inceleyip değerlendirmiştir. *Sahîh*'in tefsir yönü hakkında günümüz akademisinde yapılan birçok çalışma bulunmakla birlikte eserin tamamını inceleyen bir araştırma ilk defa Sümertaş tarafından gerçekleştirilmiştir. Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde "Hadis ve Tefsir", "Kütüb-i Sitte ve Tefsir", "Buhârî ve Tefsir", "el-Câmi'u's-Sahîh ve Tefsir", "İslam Dünyasının el-Câmi'u's-Sahîh'e Bakışı" başlıkları bulunmaktadır. Sümertaş, çalışmasına zemin teşkil edecek temel bilgileri bu başlıklar altında zikretmektedir. Tefsirin hadisten bir cüz olduğu ile ilgili yaygın kanaati değerlendirip *Kütüb-i Sitte* kaynaklarındaki tefsir bölümleri hakkında kısa bilgiler vermiş, Buhârî'nin *Sahîh*'indeki tefsir bilgisinin yer aldığı kısımlar ve *Sahîh*'in İslam dünyasında gördüğü ilgiyi kısaca anlatarak giriş bölümünü tamamlamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde *Sahîh*, tefsir usulü açısından incelenmiş, ayet isimleri, sure isimleri ve bazı tefsir usulü istilahları hakkındaki rivayetler değerlendirilmiştir. Buhârî'nin bu konularda alana olan katkısı, tercihlerinin tefsir usulü eserleri ile karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümde ise *Sahîh*'te Kur'ân tarihine dair veriler incelenmiştir. Eserde yer alan Kur'ân'ın vahyi ile başlayıp metinleşmesine kadar olan sürece dair rivayetler değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde fezâilu'l-Kur'ân'a dair rivayetler incelenmiştir. Ayet, sure ve Kur'ân'ın fazileti; Kur'ân okuma adabı hususları bu bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise *Sahîh*, tefsir ilminde rivayet ve dirayet yöntemleri açısından tetkik edilmiş, Buhârî'nin iki yöntemi bir arada kullandığına dair tespitler aktarılmıştır.

* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, yakbas@gmail.com

Bir hadis kaynağı olan *el-Câmi'u's-Sahîh*, eserde yer alan rivayetlerin sıhhat değeri kadar bölüm ve bâb sistematiği, tercemelerde yer alan bilgiler, lugavî izahlar, fikhî değerlendirmeler gibi farklı hususiyetlere sahiptir. Bu hususiyetler arasında eseri dönemin kaynakları arasında bir adım öne çıkaran nokta, tefsire dair içerdiği bilgiler ve kitâbu't-Tefsîr bölümüdür. Sümertaş, *Sahîh*'in tamamını dikkate alarak hazırladığı çalışmada, başarılı bir tasnif ile tefsire dair bilgileri bir araya getirmiş ve değerlendirmiştir. Her bir başlık altında, ilk olarak incelenen konunun tefsir usulü ve tarihinde ne şekilde anlaşıldığına dair kısa bilgiler veren Sümertaş, Buhârî'nin ve eserinin hususiyetlerini görme imkânı sağlamıştır.

Buhârî, hadis ve tefsir tarihinin ilk dönemlerinin ardından eserini telif etmiştir. *Sahîh*'te yer alan rivayetler ve Buhârî'nin takip ettiği yöntem, hicrî ilk iki asır dikkate alınarak incelenmesi gerekmektedir. Sümertaş, çeşitli konularda Buhârî'nin yöntemini ve eserde yer alan rivayetleri önceki dönemle kıyas etmekle birlikte çoğunlukla Buhârî ve eseri merkezinde bir değerlendirme sunmaktadır. Bu durum *Sahîh*'i betimlemek ve çalışmanın başlığında vaad edilen hususların ortaya konulması açısından makul olsa da Buhârî ve eserinin önemini tespit için yeterli değildir. Araştırmada tespit edilen hususların, -en azından bir kısmının- Buhârî'den önceki kitâbu't-tefsîrlerle kıyas edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Buhârî, kendisinden önceki tefsirler ve oluşan ilmî gelenekten bağımsız hareket etmemiş, bir bütün olarak bu eserler ve ilmî geleneği sürdürmemiştir. Bu hususların tespiti için bir veya birkaç tefsir ile Buhârî'nin *Sahîh*'inin belirli konularda dahi olsa karşılaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sümertaş, tefsir ilminin kriterleri etrafında oluşturduğu çalışmada, *Sahîh* hakkındaki tespitlerde birçok kaynaktan istifade etmiştir. Özellikle hadis ilminin meselelerinde yararlandığı kaynaklar hakkında çok fazla değerlendirmede bulunmamıştır. Buhârî ve tefsir konusu hakkında yapılan çalışmalardan bir tanesi de Fuat Sezgin'in *Buhârî'nin Kaynakları* isimli eseridir. Sümertaş, bu eserden yaptığı nakillerde Sezgin'in yorumlarını değerlendirmeden nakletmiştir. Ancak Sezgin'in çalışması hakkında bazı eleştiriler yapılmış ve yorumlarının bir kısmının yanlışlığı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. Örneğin, musannef hadis kaynağında tefsir bölümü oluşturan ilk müellif Buhârî değil Abdullah b. Vehb ve ardından Saîd b. Mansûr'dur. Sümertaş, tefsir ilmi sınırları içerisinde konuyu ele alması sebebiyle bu tür değerlendirmelere çok fazla girmemiş, konuyla ilgili muteber eserlerden nakilde bulunmakla yetinmiştir.

Hadis kaynaklarında yer alan rivayetler ve müelliflerin takip ettikleri yöntem birçok farklı ilmin konusunu teşkil edecek bilgiler sunmaktadır. Bunun önemli örneklerinden birisi de Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli eseridir. Eser hakkında yapılan yüzlerce çalışmaya rağmen günümüzün imkanları ile yapılacak farklı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sümertaş, tefsire dair bilgiler yönüyle *Sahîh*'i inceleyip

değerlendirmiştir. Aynı bakış ile başta Abdullah b. Vehb, Saîd b. Mansûr, Tirmizî ve Nesâî'nin eserleri olmak üzere diğer hadis kaynaklarının tetkik edilmesi gerekmektedir. Sümertaş da bu hususa işaret ederek, çalışmasıyla öncülük ettiği hususa araştırmacıların dikkatini çekmektedir.